

ТМ	Г. XXIV	Бр. 1-2	Стр. 109 - 132	Ниш	јануар - јун	2000.
----	---------	---------	----------------	-----	--------------	-------

UDK 316.7:32(497)

Претходно саопштење

Примљено: 18.04.2000.

Вјекослав Бутиган

Филозофски факултет

Ниш

ПОЛИТИЧКА АКУЛТУРАЦИЈА НА БАЛКАНУ

Резиме

Balkan je kulturni prostor sa najgušćom kulturnom konfiguracijom različitih civilizacija i kultura. Preko njega su prolazili snažni različiti talasi političke akulturacije, spontani i organizovani, dobrovoljni i prinudni. Oni su za sobom ostavili različite istorijsko-kulturne i političke posledice, više negativne nego pozitivne. Najveći krivac za negativne političke akulturacione posledice na Balkanu je hegemonistička i imperijalistička politika velikih sila i uskogruda, egoistička i nekooperativna državno-nacionalna politika balkanskih zemalja. Za razliku od razvijenih i srećnih naroda kojima je kultura određivala politiku, njene odlike i smisao, balkanskim narodima je bezumna i najbrutalnija politika određivala civilizacijski i kulturni razvoj uz izazivane nepoverawe, mržnje, krvavih sukoba i masovno uništavanje ljudi i dobara. Takav istorijski trend odvija se i na izmaku dvadesetog veka. Preokret tog istorijsko-(ne)civilizacijskog toka na Balkanu moguće je vraćanjem politike u kulturne tokove. Interkulturalnost, kao nova generalna i kulturna politika balkanskih zemalja, utemeljena na humanim i kreativnim vrednostima balkanske i evropske političke akulturacije i multikulturalnosti, kao novog sloja regionalnog identiteta strategije buduće akulturacije, obezbeđuje kulturnu integraciju kao prethodnicu ukupne socijalne integracije balkanskih naroda. Multikulturalna i interkulturalna matrica političke akulturacije Balkana uneta u socijalno-kulturne i obrazovne sisteme svih balkanskih naroda, a naročito jugoslovenskih, omogućuje kulturaciju mladih generacija kao subjekata sadašnjosti, a koja će biti demokratske političke akulturacije koja vodi pročišćavanju političkih kultura i jedinstvu različitih kultura balkanskih naroda, kao okosnice njihove zajedničke demokratske političke kulture.

Ključne reči: Balkan, politička akulturacija, multikulturna matrica, interkulturna matrica, politička kultura.

1. Uloga akulturacije u sociokulturnoj dinamici

Balkan je, kao jedno od najznačajnijih tranzitnih područja Evrope, u prošlosti kao i danas, bio i ostao stecište raznih civilizacija i kultura: zapadno-evropske (hrišćansko-katoličke), južnoevropske (hrišćansko-ortodoksne), islamske, a u novije vreme socijalističke i liberalističke. Nalazeći se u dodiru, ove kulture su stupale u voqne ili nevoqne složene interakcije i proizvodile različite istorijsko-civilizacijske i kulturne tvorevine i procese, dajući osobena svojstva balkanskoj akulturaciji. Sakralna religija bila je dugo osnovni regulator akulturacionih procesa na Balkanu a zatim je bila zamewena svetovnom religijom, ideologijom i politikom kao najmoćnijim polugama usmeravawa društvenog razvoja. Akulturacija balkanskog prostora bila je prepuna protivrečnosti, produbqivanih i zaošttravanih do teških i surovih konflikata. Na to su uticale hegemonističke i imperijalističke politike velikih sila i neumne, kratkovide, uskogruđe, egoističke i iskqućive politike balkanskih država. Bez uvaćavawa zakonomernosti i logike kreativnih i humanih potencijala akulturacije kulturna politika voćena na Balkanu nije dovoqno podrćavala već je ometala akulturaciju koja je vodila zblićavawu i saradwu balkanskih naroda.

Akulturacija je složena i protivrećan kulturni proces interakcije globalnih kultura naroda u prostoru i vremenu u kome nastaju mawe ili veće promene u tim kulturama. Ona se razlikuje od akulturacije i difuzije kulture kao sociokulturnih procesa. Zbog wene složenosti ona se proućava multidisciplinarno u kulturologiji, kulturnoj antropologiji, psihologiji, politikologiji i sociologiji. Ralf Linton i Melvil Herskovic u poznatom Memorandumu za proućavawe akulturacije, objavljenom 1936. godine u Sjediwenim Ameriķkim Drćavama, objasnili su tipove mogućih akulturacija, faktore uspećne akulturacije, transformacije izabranih kulturnih elemenata i wihovo osmićqavawe u kulturi primaoca, ulogu individuumu u prihvatawu i preobraćaju kulturnih elemenata iz drugih kultura¹. U drugom dokumentu o akulturaciji izdatom, 1954. godine u Sjediwenim Ameriķkim Drćavama, na kulture se gleda kao na vitalne organizme koji utićeu jedni na druge, sukobqavaju

¹ Eduard Kale: Uvod u znanost o kulturi, [kolska kwiga, Zagreb, 1977, str. 135.

se i prilagođavaju sa vi{e ili mawe uspeha². Kulturna antropologija proučava kulturne oblike i stawa pre dodira kultura, kulturne procese u toku wihovog dodira i wihove posledice. Psihologija se bavi proučavawem kulturnih stavova, interesa i promena ličnosti pojedinaca i kolektivne svesti. Sociologija istrauje oblike kulturnih dodira, odnose društvenih grupa u dodiru, kulturne stavove, kulturne slojeve, statuse i kriterijume za klasifikaciju akulturacionih procesa i proučavawe wihovih rezultata. Redfild, Linton i Herskovic utvrdili su pet kriterijuma za wihovo istraivawe. Prvi kriterijum polazi od toga da li su društvene grupe u dodiru globalne ili u`e. Drugi, razlikuje prijateljske i neprijateljske društvene grupe u akulturaciji. Treći, uzima u obzir homogenost ili nehomogenost civilizacija. ^etvrti, upu}uje na utvr|ivawe jednakosti ili razli~itosti kulturnih statusa društvenih grupa u akulturaciji. Peti, tra`i konstatovawe prostora davalaca ili primalaca kulturnih elemenata. Ro`e Bastid je ovim kriterijumima dodao jo{ dva: prisustvo ili odsustvo kulturne prerade prihvajenih kulturnih elemenata, zatvorenost ili otvorenost društvenih grupa u kontaktu³.

Akulturacioni procesi prolaze kroz razli~ite faze, poev od upoznavawa drugih kultura, stupawa u raznovrsne dodire sa wima⁴, selekcije kulturnih elemenata iz wih, wihove adaptacije u kulturi primaoca do povezivawa, saradwe, pro`imawa, zajedništva i jedinstva kultura. Oni se obavqaju na razli~itim nivoima: nacionalnih i etni~kih grupa, elita, socijalnih slojeva, regionalnih, kontinentalnih zajednica do civilizacija kao naj{irih kulturnih zajednica.

Postoje razli~ite vrste akulturacija kao {to su: spontana, dirigovana, dobrovoqna i prinudna, u korist jedne ili vi{e društvenih grupa. Prilikom primawa kulturnih elemenata iz tuje kulture dolazi do wene prerade i prilagođavawa sopstvenoj kulturi. Kod nasilne akulturacije javqa se kulturna rezistencija ili kontra-akulturacija, kada se daje otpor nametnutim kulturnim vrednostima, ili se one selektivno prihvataju. Rezultati akulturacije mogu da budu trojaki: pobeda jedne kulture nad drugom i kulturna asimilacija pripadnika jedne kulturne zajednice od strane druge; pojava jedne ili dve

² Radoslav \oki}: Vidovi kulturne komunikacije, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, 1992.

³ Eduarda Kale, op. cit.

⁴ Zigmund Bauman: Kul tura i dru{ tvo, Prosveta, Beograd, 1984, s. 127-135.

nove kulture kroz sinkretizaciju elemenata različitih kultura u dodiru i o~uvawe kultura u dodiru.

Strukturalno posmatrano, u okviru generalne akulturacije vrše se posebne akulturacije, kao rezultat dodira posebnih oblika društvene kulture kao što su ekonomske, političke, umetničke, moralne, pravne i druge. Političku akulturaciju čine rezultati interakcije između političkih kultura u dodiru i politički usmeravane akulturacije bilo preko generalne politike ili kulturne politike, ostvarivane putem države i njenih organa, političkih organizacija i institucija.

Na Balkanu su se odvijali svi modaliteti akulturacije. Među njima dominirale su nasilne političke akulturacije koje su preduzimale velike imperije ili pojedine balkanske države, kada su osvajale tuje teritorije. Mada su osmanlije držale u ropstvu balkanske narode pet vekova i svoju veru i kulturu nametale pokorenim narodima, sem kod maweg dela tih naroda, nisu uspele da ostvare kulturnu asimilaciju, usled veoma snažnih procesa kontra-akulturacije i zatvarawa u kompaktne seoske zajednice, okupčene oko pravoslavnih crkava. Nasilno nametawe kulture uvek je vodilo ne saradwi kultura nego sudaru i sukobu kultura kao prethodnicama ratova. Pravoslavna vera i drukčiji jezici i tradicije činili su duhovne bedeme protiv kulturne asimilacije balkanskih naroda. Iz islamske kulture osmanlija i drugih okupatora Balkana prihvatani su samo neki elementi koji nisu ugrozili okosnicu hrišćansko-pravoslavne kulture i kulturni identitet balkanskih naroda. Ti prihvaćeni elementi kultura osvajana nisu prihvatani pod kontrolom politike, prinudom već spontano i dobrovoljno. Tako u jezicima balkanskih naroda ima turcizama i germanizama; u jelovnicima ima jela iz tih drugih kultura; u odevawu ima detaqa turske i germanske nožve; u mentalnom sklopu balkanskih naroda ima elemenata turskog javaška luka; u muzici turskog melosa a u narodnim umotvorinama turskih motiva. Ako se zna da u svakom kulturnom tipu ima samo deset procenata originalnih kulturnih elemenata a svi drugi su kroz akulturaciju prihvaćeni iz drugih kultura, prilagođeni i osmišljeni prema potrebama odgovarajućeg kulturnog tipa, onda se u kulturama svih balkanskih naroda mogu da identifikuju ti zajednički kulturni elementi. Ovi zajednički elementi čine minimalističku, regionalnu kulturu na osnovu koje je moguća kulturna komunikacija među balkanskim narodima i tolerancija kulturne različitosti.

Akulturacija je zakonit proces. On proizilazi iz kumulativnosti kulture, to jest, teže kulture da se umnožavaju

wene vrednosti. U nemogućnosti da neprestano kreira nove vrednosti i dobra ona pozajmuje vrednosti drugih kultura, pre svega u tehničko-tehnološkoj i ekonomskoj oblasti, ali i u naučnoj i umetničkoj. Na prihvatawe kulturnih elementata iz druge kulture utiču razni faktori kao što su: prostorna i duhovna blizina kultura davalaca kulturnih elemenata; korisnost kulturnih elemenata koji se prihvataju; prestiž onih koji prihvataju tuđe kulturne elemente; odnos društvenih elita prema kulturi drugih naroda; odnos prema članovima društvene zajednice koji se kulturni elementi prihvataju; kompatibilnost kulturnih elemenata koji se prihvataju sa sopstvenom kulturom ili puka hirovitost. Prilikom selekcije kulturnih elemenata primaoci kulturnih elemenata nisu pasivni već vrše njihovu reinterpretaciju, menjaju im oblik, sadržaj, upotrebu i značenje. Preradom kulturnih elemenata u skladu sa osnovnim kulturnim vrednostima sopstvene kulture stiče se te vrednosti pa time i sopstveni kulturni identitet. Za prihvatawe kulturnih elemenata iz drugih kultura potrebno je određeno vreme za njihovo prilagođavawe i uklapanawe u kulturu primaoca.

Da bi se razumela i kontrolisala akulturacija neophodno je imati u vidu protivurečnost svake kulture. Ona sadrži prave vrednosti ali i surogate, dobro i zlo, pacifizam ali i agresivnost, kreativne i eliminatorne potencijale, destruktivne i konstruktivne tendencije, tolerantne i netolerantne obrasce ponašawa. U zavisnosti od toga koji kulturni kompleksi i elementi stupaju u kulturne interakcije sa drugim kulturama, proces akulturacije ispoljava se kao uzajamno korisna kulturna saradwa ili kao ignorisawe, sudar i sukob kultura sa teškom dominacijom, asimilacijom i uništavawu drugih kultura.

Balkanska akulturacija odvijala se u prošlosti a i danas kroz mešucivilizacijske, mešukulturne unutarcivilizacijske i unutar kulturne sukobe. ^esto podsticani od vanbalkanskih držawa, ovi sukobi su se pretvarali u političke i ratne. A politički i ratni sukobi uništavali su civilizacijske tekovine balkanskih naroda i primoravali ih na civilizacijsko zaostajawe za drugim narodima. Ovi sukobi, pored ostalih fizičkih posledica, ostavili su za sobom nepoverewe mešubalkanskim narodima što je predstavljalo veliku smetnju za ostvarivawe pozitivnih akulturacionih rezultata. Poverewe mešubalkanskim narodima stvara se putem pozitivne kulturne tradicije i prijateljske saradwe. U kolektivnom pamćenju svakog naroda nalaze se tragovi o dobronamernosti, razumevawu, toleranciji,

solidarnosti, miroqubivosti i dobro~instvima prijateqskih naroda. Poverewe se gradi i na osnovu prihvatawa zajedni~kih kulturnih vrednosti. Iz nepoverewa prema drugim narodima proizilazili su: ignorisawe, osporavawe, odbacivawe i stigmatizovawe wihovih kultura i zatvarawe u sopstvenu kulturu. A kulturna samoizolacija pothrawivala je provincijalni i palana~ki duh, etni~ku autarkiju i sa wima odbojnost prema stranom, druk~ijem, nepoznatom i novom. Mejutim, kulturna izolacija nije normalno stawe kulture. Kreativne snage kulture nastoje da se oslobode svake zatvorenosti kroz kontakte sa drugim kulturama i stupe u komunikaciju sa wima. Podsticaji za izlazak iz samoizolacije dolaze iz ekonomije, politike, morala, umetnosti, sredstava informisawa, turizma, iz svesti o nedovoqnosti sopstvene kulture za stvarawe efikasnih energetskih i informacionih sistema dru{tva i neophodnosti kori{~ewa otkrija i pronalazaka drugih naroda, potrebnih za uspe{no organizovawe dru{tvenog i individualnog `ivota. Uloga racionalne i efikasne kulturne politike u tim nastojawima je velika.

Preko Balkana su, u dvadesetom veku, pro{la tri velika politi~ka akulturaciona talasa. Prvi akulturacioni talas, pojavio se po~etkom devetnaestog veka, sa narodnooslobodila~kim borbama balkanskih naroda od turskog ropstva. Nastavqen je u prvoj polovini dvadesetog veka oslobaawem od turske i austrougarske okupacije. Jedan deo tog akulturacionog talasa do{ao je iz Rusije a drugi iz zapadne Evrope, preko enkulturacije mladih intelektualaca balkanskih naroda koji su se {kolovali u zapadnoj Evropi i Rusiji i bili glavni subjekti enkulturacije u balkanskim zemqama. Tradicionalna narodna kultura oboga}ivana je kulturnim vrednostima i elementima grajanske kulture Zapadne Evrope i Rusije. Tom prilikom obavqana je i politi~ka akulturacija sa kojom su u balkanske zemqe po~eli da se instaliraju institucije i elementi politike kulture evropske demokratije. Uporedo sa tim talasom akulturacije nastao je poja~an proces akulturacije me|u balkanskim narodima, naro~ito u politici i ekonomiji.

Drugi talas akulturacije nastao je posle Drugog svetskog rata, sa nastankom socijalisti~kih dru{tva na Balkanu, pod uticajem Sovjetskog saveza. U tim zemqama po~ela je da se stvara socijalisti~ka kultura, po modelu kulture Sovjetskog saveza, sa obele`jima nasilne akulturacije. Osnovni instrument socijalisti~ke akulturacije bila je socijalisti~ka ideologija zasnovana na vulgarizovanim i dogmatizovanim u~ewima marksizma u Sovjetskom savezu. Veoma mo}ni i razvijeni u

svim strukturama društava agitaciono-propagandni aparati radili su na indoktrinaciji svih građana, a naročito mladih, za prihvatanje socijalističkih kulturnih vrednosti i socijalističkih obrazaca mišljenja i ponašanja, preuzetih iz kulture Sovjetskog Saveza. Wima je trebalo da se potisnu tradicionalne građanske vrednosti i norme ponašanja, što je nailazilo na otpor, naročito starijih. Socijalistička kultura bila je usmerena na stvaranje novog socijalističkog društva i socijalističkog čoveka. U tom cilju organizovane su kulturne akcije na podizanju obrazovnog i umetničkog nivoa radničke klase, nominalnog subjekta progresa i stvaranja novih socijalističkih odnosa. U duhu proklamovanog principa proleterskog internacionalizma organizovana je kulturna razmena između socijalističkih balkanskih država. Ove države su bile zatvorene za kulturnu saradnju sa zapadnoevropskim zemljama, nije su kulture proglašene dekadentnim, konzervativnim, regresivnim i preživelim.

Sukob Jugoslavije sa Sovjetskim savezom i ostalim socijalističkim zemljama, iz takozvanog "socijalističkog lagersa" 1948. g. i opredeljenjem za samoupravni put razvoja i samopopravnu kulturu otvoren je jugoslovenski kulturni prostor za akulturaciju sa zapadnoevropskom kulturom. Zahvaqujući tome jugoslovenska kultura je obogaćena ostvarenjima zapadnoevropske kulture. Jugoslavija je napustila rigidnu etatističku kulturnu politiku i uspostavila samoupravnu. Wome je proćiren broj subjekata kulturne politike kao što su radni kolektivi, organi društvenog samoupravljanja i upravljanja, sindikati, društveno-političke organizacije, stručna udruženja i udruženja građana. Proklamovani princip slobode kulturnog stvaralaštva⁵ oslobodio je stvaraoce ideoloških stega države i omogućio kulturni polet u Jugoslaviji.

Treći akulturacioni talas na Balkanu nastao je sa "demokratskom revolucijom", posle pada berlinskog zida 1989. g. i kraha realsocijalizma u Evropi. Sve socijalističke zemlje, ućeqi da što brće izađu iz krize u kojoj su se duće nalazile, prihvatile su liberalističke vrednosti, odbacujući prethodni put razvoja kao veliku zabludu. Akulturacija je započela u politici, stvaranjem demokratskih institucija i organizacija, po ugledu na zapadnoevropske zemlje. Naglo se ućlo u privatizaciju državne i društvene svojine sredstava za proizvodnju i tržišni privredni privredni razvoj. Kultura je prepućtena delo-

⁵ Program SKJ, Komunist, Beograd, 1958.

vawu tr`i{ta uz selektivnu brigu samo o nekim kulturnim institucijama od nacionalnog interesa. Me|utim, liberalizacija politike i ekonomije nije dala o~ektivane rezultate. Neka stabilna socijalisti~ka dru{tva na Balkanu do`ivela su ekonomski kolaps, eskalaciju agresivnog nacionalizma i me|unacionalne sukobe podsticane iz inostranstva, sa krvavim ishodom u Jugoslaviji. Kulture balkanskih zemaqa su dezorganizovane i bez potrebnih materijalnih sredstava nisu mogle da poslu`e kao faktor uspe{ne tranzicije tih dru{tava u demokratska, prosperitetna dru{tva. Pokazalo se da ostvarivawe modernizacije balkanskih dru{tava nije mogu}e sa nasle|enom politi~kom kulturom niti potpunim odbacivawem tradicionalne politi~ke kulture. U wihovoj tradicionalnoj politi~koj kulturi postojale su deformacije nespojive sa modernizacijom."... re~ je o mno{tvu teritorijalnih sporova, uskogrudosti i agresivnosti nacionalizama ovih naroda, o wihovoj sklonosti da potpuno zanemare decentne politi~ke metode, o odsustvu demokratskog duha, o wihovoj naklonosti politi~kom irealizmu, nadawe da `ive vi{e od privilegija, navodnih prava i pretenzija, nego od svoga rada, vlastitih dostignu}a, zatim o tome da se uzajamno mrze, da neprestano nastoje do}i do nekih prednosti na ra~un suseda i sapatnika, da su u univerzalnim evropskim pitawima krajwe neodgovorni, te da wihove politi~ke odluke ne determini{u ozbiqno utemeljene ideje ili dugoro~ne, ozbiqne politi~ke koncepcije, pa ~ak ni vlastiti, ispravno shva}eni i n t e r e s i, ve} u prvom redu wihovi, uglavnom teritorijalni sporovi sa susedima." ⁶

Velike razlike u op{tem, privrednom i kulturnom razvoju izme|u balkanskih naroda i zapadnoevropskih, predstavqaju veliku prepreku u ostvarivawu politi~kih, pozitivnih akulturacionih procesa. Pauperizacija i dezorganizacija balkanskih dru{tava jo{ vi{e je pove}ala razlike izme|u zapadnoevropskih i balkanskih zemaqa ~ime je pozitivna akulturacija izme|u wih jo{ vi{e ote`ana. Poznato je da su akulturaciono usmereni samo najkreativniji delovi jedne kulture koja se nalazi u kulturnom dodiru sa drugim kulturama. Nekreativni delovi kulture te`e konzervirawu, zatvarawu pa i odbacivawu delova druge kulture radi obezbe|ivawa sopstvenog opstanka u nepromewenom obliku. Ukoliko postoji nepoverewe i neprijateljstvo izme|u kulturnih zajednica koje se

⁶ I{tvan Bibo: Beda malih isto~no-evropskih dr`ava, Izdava~ka kwi~arnica Zorana Stojanovi}a, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1996, str. 78.

nalaze u kontaktu, kulturna komunikacija me|u wima je te`a a sa wom i pozitivna akulturacija. Autarki~nost jedne kulture obrnuto je srazmerna stepenu wenog akulturacionog potencijala. Neuspeh tre}eg talasa akulturacije Balkana koji je prvo zahvatio wegovu politi~ku kulturu a zatim kulturu privatnosvojinskog i tr`i{nog privre|ivawa izazvao je proces retraditionalizacije i tra`ewa poquqanog nacionalnog identiteta ~esto nala`enog u nacionalizmu. Sa tim su se javile te`we preusmeravawa evro-orijentacije<sup>7</sup> ka stvarawu balkanskih asocijacija u privredi, informisawu, nauci, obrazowu, lokalnoj samoupravi, ekologiji i politici. I pored ambivalentnih odnosa izme|u balkanskih naroda zbog te{kog istorijskog nasle|a, zajedni~ki geopoliti~ki polo`aj, sli~an ekonomski polo`aj i srodnost kultura i zajedni~ke aspiracije ka modernim dru{tvima stvorene su ekonomske, sociokulturne, psiholo{ke i politi~ke odlike balkanskog identiteta. Muzika svakog balkanskog naroda rado se slu{a u svim balkanskim zemqama. Folklor balkanskih naroda ima mnogo zajedni~kih elemenata. Stil `ivota je dosta sli~an. Na osnovu toga se realnije sagledava i razlikuje evro-utopija od evro-realnosti u kojoj balkanski narodi ne mogu pojedina~no da na|u adekvatno mesto bez dobre balkanske povezanosti i saradwe. Na to ukazuju i zemqe Evropske unije. One na Balkan gledaju sa stanovi{ta svojih geopoliti~kih, geostrate{kih i pre svega ekonomskih interesa. Wima je potrebno organizovano i jedinstveno balkansko tr`i{te i ostali resursi Balkana, kao i strate{ko upori{te za nastup prema Istoku i Jugu. Zato balkanskim dr`avama nude Partnerstvo za mir, Pakt za saradwu jugoisto~ne Evrope po meri sopstvenih interesa. A kad ocene da neka balkanska zemqa stoji na putu ostvarewa wihovih interesa, preduzimaju ekonomske, politi~ke i kulturne pritiske, sankcije, pretwe, ucene, postavqawe ultimatumu i upotrebu oru`ane sile (primer Jugoslavije). Zbog toga je balkanskim dr`avama i narodima potrebna ne dirigovana, ne prinudna, integracija ve} interesna, demokratska, pravedna integracija. To najbolje shvataju poslovni qudi, preduzetnici, kulturni i nau~ni radnici Balkana za razliku od skorojevi}kih politi~kih elita, op~iwenih mitom evropske demokratije i ekonomije. Zadojene idolopoklonstvom prema Evropi, novoformirane politi~ke elite u balkanskim zemqama smatraju da je pristup

⁷ Peter-Emil Mitov: *Euro-orientation, Euro-utopias*, Bo`idar Jak{i} ur. Frontiers, Forum za etni~ke odnose, Beograd, 1997.

wihovih dr`ava bilo kojoj evropskoj integraciji (ekonomskoj, finansijskoj, politi~koj ili vojnoj) najboqi put za re{avawe nagomilanih problema wihovih dru{tva. Prilikom agresije NATO pakta na Jugoslaviju te elite su ne samo podr`ale tu agresiju ve} su ustupawem svog dr`avnog prostora agresoru za oru`ane napade na Jugoslaviju u~estvovala u toj agresiji. One su se pridru`ile agresoru u zavolewu raznih sankcija protiv Jugoslavije, kr{e}i me|udr`avne ugovore o prijateljstvu i saradwi sa Jugoslavijom i ignori{u}i politi~ku voqu protiv agresije ve}ine gra|ana u svojim dr`avama. Da paradoks bude ve}i, stavqaju}i se u slu`bu Zapadnih interesa, te zemqe su trpele velike ekonomske, ekolo{ke, politi~ke, kulturne i druge {tete. Balkanske dr`ave su i u tre}em balkanskom ratu demonstrirale antibalkansku politiku, suprotnu dostignutim pozitivnim politi~kim rezultatima i procesima akulturacije na balkanskom prostoru. Zbog takve politike na Balkanu su preovladavali vi{e dezintegracioni nego integracioni procesi, kako u pro{losti tako i sada. Imaju}i to u vidu, mo`e se konstatovati da je osnovni problem Balkana kultivacija politike balkanskih dr`ava kako ona ne bi iskakala iz kulturnog konteksta i postajala kontrakulturna, kontracivilizacijska i antisocijalna. To je mogu}e su{tinskom demokratizacijom politi~ke kulture balkanskih naroda, razvojem civilnih dru{tva u wima. Civilna dru{tva u wima bila su i ostala u senci politi~kih dru{tva sa monopolom politi~ke vlasti nekompetentnih i nedoraslih politi~kih elita za usmeravawe svojih naroda za `ivot u miru, koegzistenciji, toleranciji i saradwi. Mada nerazvijena, civilna dru{tva pokazuju vi{i nivo politi~ke kulture od svojih elita i mogu da daju ve}i doprinos balkanskoj i evropskoj integraciji izra`avawem autenti~nih interesa naroda.

O evropskoj integraciji ne treba imati iluzija. Ona je stvorena kroz bespo{tednu konkurentsku borbu sa ameri~kim i azijskim civilizacijama i kapitalima i kroz bezobzirno isisavawe ekstraprofita iz nerazvijenih zemaqa, u polukolonijalnom, ekonomski i tehnolo{ki zavisnom statusu. Ona najvi{e zadovoljava interese nadnacionalnih korporacija kojima smetaju dr`avne granice suverenih zemaqa za uve}avawe wihovog kapitala. Toj integraciji nedostaje kulturna supstancija i humani etos kojim se obezbe|uje socijalna sigurnost gra|ana u obezbe|ivawu radnih mesta, u za{titi od korupcije, kriminala i mafije, manipulacija mo}nih sredstava masovnih komunikacija, ki~a, neodgovornih, nemoralnih i avanturisti~ki nasstrojenih politi~ara, od rasipni~ke birokratije koja nemilice

tra} i zajedni~ke fondove za sumwive poslove. Woj nedostaje kulturni identitet pa zbog toga qudi u woj ne vide autenti~nu qudsku zajednicu ve} samo neku vrstu ve{ ta~kog instant surogata.

@ive} i u totalitarnim re`imima, balkanski narodi su stekli veliko iskustvo kako desnog tako i levog totalitarizma pa lak{e od drugih mogu da ga prepoznaju u obliku razli~itih vrsta neototalitarizma kada se pojavquju na zapadnoevropskom prostoru. U iskustvu levog totalitarizma postoje razli~ite forme socijalne organizacije, socijalne sigurnosti i dru{tvene pravde, neophodne svim qudim a naro~ito radnim i siroma{nim dru{tvenim slojevima Evrope. Zato Balkan ne nudi Evropi samo veliko tr`i{te roba i radne snage nego i humanisti~ke kulturne vrednosti, naro~ito deficitarne u zapadnoj Evropi. Kulturna balkanizacija Evrope mogla bi da uti~e na kulturni preporod Evrope utonule u materijalni egoizam, informativni totalitarizam i politi~ki i kulturni epigonizam prema Sjediwenim Ameri~kim Dr`avama. Balkanska fobija Evropqana nije proizvod samo nekultivisanosti i agresivnosti nekih balkanskih naroda ve} nerazumevawa, predrasuda i rezultata imperijalisti~ke i zava|iva~ke evropske politike na Balkanu.

Multikulturnim ja~awem civilnih dru{tava na Balkanu stvaraju se uslovi za spontanu i organizovanu me|usobnu akulturaciju balkanskih naroda i sa evropskim narodima neposredno i preko balkanskih kulturnih integracija. Iz te akulturacije mo`e da proiza|e kulturna, ideolo{ka i politi~ka tolerancija a sa wom obuzdavawe mr`we i agresivnosti, dva velika zla Balkana. Mr`wa i agresija su odlike nekultivisanih i duhovno-kulturno inferiornih qudi i naroda. Svako civilno dru{tvo ne treba idealizovati i mitologizovati, jer i ono ima svoja ograni~ewa i nedostatke. Nije savko civilno dru{tvo dovoqno civilizovano, kultivisano, progresivno i spremno na nesmetanu kulturnu razmenu. Ali politi~ka dru{tva Balkana pokazala su da su nesposobna za "debalkanizaciju" i evropeizaciju i mondijalizaciju balkanskih naroda kako bi iza{li na put progresivnog istorijskog i civilizacijskog razvoja. Balkanski narodi po~iwu da shvataju da wihovo te{we povezivawe sa evropskim narodima nije nimalo jednostavno, bez rizika i mnogih opasnosti, pa i gubqewa svog identiteta i `eqenog prosperiteta. Nije bezna~ajno za balkanske narode da li }e u balkanske i evropske integracije u}i kao slobodne, suverene i

ravnopravne države sa većim ili manjim "socijalnim kapitalom"⁸, to jest, dokazanim sposobnostima dogovaranja, sporazumevanja i demokratskog usklađivanja svojih nacionalnih interesa sa regionalnim balkanskim, kao realnim osnovama za usklađivanje sa evropskim. To zapadnoevropske zemlje znaju pa balkanskim državama postavljaju veliki broj, trenutno nedostižnih uslova za prijem u evropske integracije. One traže evropeizaciju Balkana pre nego što bi balkanske države mogle da učestvuju na balkanizaciju Evrope. Evropocentrične predrasude zapadnih zemalja smetaju podjednako evropskoj kao i balkanskoj integraciji i stvaranju kulturnog zajedništva kako Balkana tako i Evrope. Bez Balkana evropska kultura je obeskorovena i osirovačena.

2. Politika akulturacije na Balkanu

Kulturna politika, kao deo opšte državne politike, treba da usmerava razvoj kulturnog života u državi u skladu sa ukupnom strategijom društvenog razvoja. S obzirom na to da je razvoj svakog društva uslovljen internim i eksternim faktorima, i kulturna politika mora da ima razrađenu strategiju kako unutarkulturnog (intrakulturalnog) razvoja tako i interkulturalnog razvoja. U socijalno heterogenim kulturnim zajednicama, sa pluralnom kulturom, interkulturalnost je značajna deo unutrašnje kulturne politike kao i wene spoljne politike.

Interkulturalnost, kao komponenta kulturne politike, predstavlja filozofiju i praksu podsticanja ravnopravnog razvoja različitih kultura kroz uzajamnu razmenu različitih sadržaja kultura u kontaktu. Ona se, nasuprot kulturocentričnosti, teorijski tematizuje od desetak godina, u kontekstu neokolonijalističkih interesa Zapada za ostvarivanje wegovih ekonomskih, političkih i vojnih ciljeva. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina problematika interkulturalnosti razmatra se kao deo menadžmenta multinacionalnih kompanija radi uspešnog rukovođenja složenim poslovnim sistemima lociranim u raznim državama sa različitim kulturnim sistemima. *Cross cultural communication* postaje akademska disciplina na mnogim univerzitetima. Preko nje se stiču neophodna znanja za razumevanje kulturnih razlika i za wihovo usklađivanje, povezivanje i objedinjavanje radi uspešnog

⁸ Frensis Fukujama: *Sudar kultura*, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavnih sredstava, Beograd, 1997.

komunicirawa⁹. Danas je nezamisliva me|unarodna ekonomska razmena bez poznavawa me|ukulturne komunikacije. Uvoznici radne snage mora da se bave interkulturalnom pedagogijom i andragogijom da bi strane radnike uspe{no ukqu~ili u svoj privredni i kulturni sistem. Poznavawe interkulturalne komunikacije neophodno je dipolomatskim slu`bama. Politika interkulturalnosti nailazi na otpore nacionalista, {ovinista i rasista. Zapadne zemqe koriste se politikom ofanzivnog multikulturalizma, zasnovanom na za{titi i podsticawu rasizma, secesionizma i segregacionizma u pojedinim zemqama. Zala`u}i se verbalno za multikulturalizam u Jugoslaviji, zapadne zemqe su ga svojom politikom pa i oru`anom silom razarale, daju}i prakti~no podr{k}u monokulturalizmu u Hrvatskoj, na primer. Za razliku od politike ovog hegemonisti~kog multikulturalizma politika protektivnog multikulturalizma brani svaku kulturu od diskriminacije i asimilacije¹⁰. Imperijalisti~ke zemqe politikom globalizacije zloupotrebqavaju interkulturalizam za ostvarewe svoje politi~ke dominacije nad drugim zemqama. Zbog toga se u politici interkulturalizma javqaju sukobi izme|u velikih i malih zemaqa, razvijenih i nerazvijenih, povla{jenih i pod~iwenih. Iz wih proizilaze ksenofobijski stavovi pripadnika pojedinih kulturnih i politi~kih zajednica.

Najve}u vrednost ima interkulturalnost u multikulturalnim dru{tvima u kojima koegzistiraju ravnopravno razli~ite kulture. One ostvaruju najoptimalniju uzajamnu razmenu kulturnih sadr`aja. Dru{tva koja vode politiku multikulturalnosti kroz interkulturalnost obezbe|uju uspe{nu integraciju imigranata u sopstvenu kulturu, bez wihove kulturne asimilacije. Uspe{na interkulturalnost zahteva izvesni fond zajedni~kih kulturnih vrednosti i zajedni~ka iskustva qudi u kulturnim kontaktima. Balkanski narodi imaju sve uslove za uspe{nu interkulturalnost ali i velike smetwe za weno ostvarewe. Me|u wima su razli~iti jezici, razli~ite religije, razli~ite vrednosti i tradicije, razli~iti politi~ki savezi sa vanbalkanskim zemqama. Interkulturalizam zapo~iwe otvarawem kultura za kontakte, nastavqa se me|usobnim upoznavawem i uva`avawem kultura da bi se zatim uzajamno prihvatili

⁹ Qubomir Raji}: "Interkulturalno op{tewe izme|u ra~una i u`ivqavawa", Bo`idar Jak{i}, ur.: Rasizam i ksenofobija, Forum za etni~ke odnose, Beograd, 1998.

¹⁰ Agnes Heler: "Lica multikulturalizma", Kwi`evna re~ 11/12 1995, s. 132.

neki elementi iz druge kulture u kojima se prepoznaju zajednički interesi u tome, bez ugrožavanja sopstvenog kulturnog identiteta. Time se, u suštini, ostvaruje ciklus kulturne transakcije, to jest, kulturna promena u jednoj kulturi pod uticajem sadržaja druge kulture¹¹. Nepoželjne posledice interkulturalnosti su: kulturna asimilacija, kulturna izolacija, rigidnost kulturne interakcije, sudar i sukob kultura sa mawem ili višestrukovno kultura. Sve ove negativne učinke interkulturalacije doživle su kulture balkanskih naroda.

Višestruka struktura balkanskih država pokazuje da se u wima neminovno odvijao stihijno i organizovano proces akulturacije. Plodotvorna interkulturalacija između etničkih zajednica, a naročito između etničkih većina i mawina, omogućavale su da etničke mawine posluže kao katalizator interkulturalnih procesa pa time i uspešne pozitivne akulturacije susednih država na Balkanu. Osnovni uslov za to je postojawe kulturne autonomije nacionalnih mawina u svim balkanskim državama. Međutim, takvu autonomiju nemaju sve nacionalne mawine u balkanskim državama. To pokazuje da politička kultura balkanskih država nije dostigla nivo koji garantuje kulturna prava svim etničkim mawinama u wima. A neke etničke mawine kulturnu autonomiju zloupotrebile su za ostvarivawe secesionističkih ambicija. Tako su Albanci na Kosovu i Metohiji u Srbiji i Jugoslaviji ostvarivši visok stepen kulturne autonomije, koristeći međurepubličke antagonizme i antisrpske koalicije u jugoslovenskoj Federaciji ostvarili visok stepen političke, administrativne i teritorijalne autonomije sa državnim atributima većim od Srbije, u čijem sastavu je bila Kosovskometohijska oblast. Proalbanskim administrativnim merama druge Jugoslavije (Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), demografskom eksplozijom albanskog stanovništva, etničkim čišćenjem nealbanskog etnosa sa Kosova i Metohije, albanska politička elita, zadojena idejama velike Albanije, razvija jak separatistički pokret sa ciljem stvarawa nezavisne države Kosovo koja bi se sjedinila sa Albanijom. Iz tog separatističkog pokreta nastala je, uz pomoć Sjedinjenih Američkih Država i Nemačke, teroristička organizacija "Oslobodilačka vojska Kosova", koja je povelu oružanu borbu za otcepgewe Kosova i Metohije od Srbije i Jugoslavije. Zapadna Evropa je podržala taj teroris-

¹¹ Branimir Stojković: "Interkulturalnost, intrakulturalnost i međunarodno komunicirawe", Božidar Jakšić, ur. Op. cit.

ti~ki pokret, izvr{ila agresiju na Jugoslaviju a zatim primorala Jugoslaviju da povu~e vojsku i policiju sa Kosova i Metohije da bi svoje oru`ane snage razmestila na Kosovu i Metohiji, pod patronatom Saveta bezbednosti, radi pomo}i kosovskim Albancima da ostvare, navodno, ugro`ena mawinska prava. Dolaskom takozvanih mirovnih snaga, pod zastavom Ujediwenih nacija na Kosovo i Metohiju multietni~ko i multikulturno Kosovo je pretvoreno u monoetni~ko i monokulturno, uz egzodus nealbanskog `ivqa, ubijawe i pqakawe nealbanskog stanovni{tva i uni{tavawe imovine, kulturnih i duhovnih dobara nealbanskih etni~kih zajednica.

Jo{dok je Kosovo i Metohija bila autonomna oblast u okviru Socijalisti~ke Federativne Republike Jugoslavije, albanski Pokrajinski organi vlasti i politi~ka elita Albanaca razvili su intenzivnu kulturnu saradwu sa Albanijom, nezavisno od republi~kih i saveznih organa. Ona je bila intenzivnija nego kulturna saradwa izmeju kosovskometohijskih albana i drugih naroda u okviru Jugoslavije. Ona je kori{}ena za indoktrinaciju omladine u duhu velikoalbanskih ideja. Tako se umesto interkulturalnosti na Kosovu i Metohiji razvijala intrakulturalnost, saradwa izmeju pripadnika iste kulturne zajednice, podeqene dr`avnom granicom, a na {tetu drugih etni~kih zajednica koje su `ivele na Kosovu i Metohiji i u Srbiji i Jugoslaviji kao {irim dru{tvenim zajednicama. Kosovo i Metohija je bilo najnerazvijenije podru~je u Jugoslaviji u svakom pogledu pa je zbog velikog kulturnog zaostajawa albanske etni~ke zajednice ona te{ko stupala u interkulturalnost sa ostalim jugoslovenskim narodima. Uprkos velikim ulagawima u kulturni razvoj Kosova i Metohije kultura albanske etni~ke zajednice pokazivala je tendencije zatvorenosti i izolovanosti. Preuveli~avawem kulturnih razlika izmeju albanske kulture i kulture drugih naroda u Jugoslaviji albanski politi~ari su nastojali da pravo na br`i razvoj svoje kulture pretvore u ekskluzivno pravo da dobijaju vi{e novca za kulturu bez odgovornosti za wegovo tro{ewe. Zatvorenost i izolovanost kulture Kosovskih albana, wena antisrpska i antijugoslovenska usmerenost, bila je kulturna osnova za bujawe albanskog nacionalizma na Kosovu i Metohiji i wegovo prestatawe u {ovinizam i nacisti~ki terorizam.

U drugoj autonomnoj pokrajini Srbije, Vojvodini, skladno `ivi 26 nacija sa 34 vere i 10 razli~itih jezika u slu`benoj upotrebi. U Vojvodini `ivi 42% grajana nesrpske nacionalnosti. Ona je najrazvijeniji deo Srbije i to je omogu}ilo ravnopravnu interkulturalnost i postizawe visokog nivoa multi-

kulturalne zajednice. Istra`ivawa nacionalizma u Jugoslaviji pokazala su da ga je najmawe bilo u Vojvodini<sup>12</sup>. Najve}e etni~ke zajednice imale su veliku ulogu u razvijawu me|udr`avne saradwe Jugoslavije sa wihovim mati~nim dr`avama. Me|unarodna politika Jugoslavije bila je prema susednim dr`avama u saglasnosti sa interkulturnim te`wama wihovih naroda pa je razvijala dobru me|udr`avnu kulturnu saradwu sa svim susednim dr`avama izuzev sa Albaninjom.

Istra`ivawa obavqena u Bugarskoj pokazala su da su etni~ke mawine vi{e otvorene i zainteresovane za interkulturalne kontakte nego ve}inske etni~ke zajednice¹³. One su pokazale ve}u tolerantnost prema drugim etnokulturnim zajednicama jer su shvatile da je wihov opstanak u multietni~kim zajednicama povezan sa wihovim ukqu~ivawem u {iru etnokulturnu sredinu, sa prilago|avawem toj sredini i prihvatawem drugih etnokulturnih zajednica kao partnera u zajedni~kom radu i `ivotu. U takvom shvatawu predwa~i mlada populacija.

Geokulturni pogled na savremenu akulturaciju Balkana pokazuje tendencije nasilne akulturacije pod uticajem Zapada, predvo|enog Sjediwenim Ameri~kim Dr`avama. Politikom globalizacije, Sjediwene Ameri~ke Dr`ave uspele su da izvr{e amerikanizaciju zapadne Evrope a uz wenu pomo} nastoje da to urade i na Balkanu. U zapadnoj Evropi, posebno u Evropskoj uniji, javqa se otpor amerikanizaciji evropske kulture i stvara zajedni~ka kulturna politika za o~uvawe evropskog kulturnog identiteta multikulturalnosti. Tome se pridru`uje i deo kulturnih elita balkanskih zemaqa. Agresija Zapada na Jugoslaviju 1999.g. sa ciqem da se otpor amerikanizaciji uni{ti pod izgovorom "intervencije za demokratizaciju Srbije" poja~ava kulturnu rezistenciju prema amerikanizaciji i pozapadwa~ewu ne samo jugoslovenskih naroda ve} i ostalih balkanskih naroda prema kulturi koja agresivno nastupa na Balkanu. Time se stvaraju uslovi za uspe{no ostvarivawe ~etvrtog akulturacionog talasa na Balkanu sa epicentrom na Balkanu. Osnovu ove autohtone akulturacije balkanskih naroda ~ini svest o potrebi neutralisawa negativnog istorijskog nasle|a u odnosima izme|u balkanskih naroda i postavqawu temeqa me|ubalkanske demokratske, multikulturne saradwe u interesu svih

¹² Prvoslav Plav{i}: Mwewe o aktuelnim dru{tvenim pitawima, Mediji i mwewe u Srbiji, RTS, Beograd, 1998.

¹³ Peter-Emil Mitov: "Discriminatory attitudes", Bo`idar Jak{i}, ur. Rasiizam i ksenofobija, Forum za etni~ke odnose, Beograd, 1998.

balkanskih naroda. To zahteva identifikaciju i dogradnju kulturnog identiteta balkanskih naroda novim modernizacijskim kulturnim vrednostima. Uspeh u modernizaciji balkanskih naroda zavisi od sposobnosti njihovih kultura da se međusobno razumeju, uvažavaju, saraduju i međusobno povezuju, omogućuju i na taj način da kulture ujediwuju qude i narode na balkanskom poluostrvu.

U strukturi balkanske akulturacije najznačajnije su ekonomska i politička akulturacija. Da bi se one ostvarile, neophodno je da dođe do akulturacije na sva tri nivoa ovog procesa: kulture svakodnevnog života, visoke kulture i kulturnog diskursa (sudova o moralu, religiji i umetnosti). Kulturni diskurs balkanskih naroda za uspešnu akulturaciju pretpostavlja nov način mišljenja i modelovanja kulture prema zahtevima ravnopravne kulturne saradnje, ravnopravnih naroda. Samo pod tim uslovima može da se obezbedi ravnoteža egzogenih i endogenih činilaca poželjne akulturacije u multikulturnim zajednicama Balkana. Time se izbegava opasnost od kulturne asimilacije i konflikata oko svojatawa tuđih kulturnih tradicija i prevelikavawa udela sopstvene kulture u balkanskoj kulturi. U savremenim akulturacionim procesima masovna kultura imala je dominantno mesto. Novi kulturni diskurs balkanskih društava treba da daje šanse svakodnevnoj i visokoj kulturi u budućim akulturacijama.

Kulturni uslovi stvoreni modernizacijskom akulturacijom Balkana neophodni su za uspostavljanje tržišne ekonomije i demokratije. Tranzicioni procesi na Balkanu su usporeni zbog toga što samo bazične strukturne ekonomske i političke promene ne mogu automatski izazvati očekivane promene. Nisu ih pratile promene kulturnih i interkulturnih resursa, radne etike, radne motivacije, organizacione kulture, političke kulture i kulturnih tradicija. Ovi i drugi kulturni resursi predstavljaju svojevrsne društvene filtre kroz koje treba da prođu tranzicione inovacije i nove vrednosti da bi postale sastavni deo kulture balkanskih naroda, to jest, način njihovog mišljenja, ponašanja i života uopšte. Zahvaquju ovim filterima ostvaruje se neophodna sinteza starih i novih vrednosti kako bi se ove nove vrednosti što lakše prilagodile postojećoj kulturi balkanskih naroda. Samo tako kulturne vrednosti i kulturni resursi postaju oslonac i podrška neophodnih društvenih promena. Bez modernizacijskih kulturnih uslova tranzicioni procesi u balkanskim društvima i dalje se usporavati ili stagnirati a političke partije koje se zalažu za radikalne društvene promene na izborima ne mogu dobiti po-

trebnu podršku birati¹⁴. Za te radikalne promene građani jednostavno nisu pripremljeni. Sociološke analize kulturnog raslojavanja balkanskih društava pokazuju da se ono vrši na osi "tradicionalno-inovacijsko" i "socijalističko-liberalno"¹⁵ U skladu sa ovakvom kulturnom diferencijacijom članova balkanskih društava stvaraju se dva osnovna obrasca njihovog kulturnog ponašanja. Jedan obrazac ponašanja ini usmerenost ka tradicionalnim vrednostima i on predstavlja socijalnu osnovu tendencije retradicionalizacije balkanskih društava. Drugi obrazac ponašanja, sa modernizacijskom i inovacijskom orijentacijom predstavlja uporište za ekonomske i političke reforme.

Liberalne vrednosti nisu dobile praktičnu verifikaciju u balkanskim društvima zbog teške krize kroz koju prolaze sve balkanske države i nesusklađenosti tih vrednosti sa tradicionalnim. Zbog toga institucije tržišne privrede i političke demokratije u balkanskim društvima nisu bitno doprinele njihovoj stabilizaciji i razvoju. U zemljama postreal-socijalizma tradicionalno su ukoreweni kolektivni paternalistički obrasci ponašanja pa su u skladu sa njima velika oteklivawa od države u rešavanju egzistencijalnih problema građana. Zbog toga građanima manjka samoinicijativa u rešavanju tih problema. Ovi problemi su rezultat hipertrofirane uloge države u regulisanju društvenih tokova, nasuprot liberalističkoj. Liberalizam favorizuje individualizam u ekonomskim i političkim odnosima. U realsocijalističkim društvima na Balkanu vršena je industrijska modernizacija. Ona je dala određene rezultate. Wena dostignuća devalvirana su u periodu krize tih društava, drastično padu proizvodne i životnog standarda građana. Izvršene strukturne promene ekonomske moći u ovim društvima dovele su do oštarih podela i polarizacije na komuniste i antikomuniste između kojih je veliki neutralni apatični sloj od kojeg najviše zavisi izborna pobeda pretendencata na vlast. Ovakva politička diferencijacija uslovlja je polarizaciju političkih vrednosti na paternalističke i liberalističke vrednosti. Paternalističke vrednosti obuhvataju: veru u opšte dobro i voje, kolektivizam, fatalizam, nisku radnu inovacijsku motivaciju. Ove vrednosti prihvataju stariji deo populacije i manje obrazovani. Mladi, obrazovaniji i oni sa višim društvenim statusom

¹⁴ Peter Emil-Mitov, Ibid.

¹⁵ Peter Emil-Mitov, Ibid.

opredequju se za liberalisti~ke vrednosti: veru u demokratiju i potencijalne politi~ke akcije. Ovakva kulturnopoliti~ka diferencijacija gra|ana ne poti~e toliko iz socijalnog raslojavawa koliko iz ideolo{ke indoktrinacije.

Dugotrajna kriza balkanskih dru{tava i neuspeh liberalisti~kih reformi u wima izazvali su akulturacioni {ok i antiliberalisti~ke reakcije. Wih su poja~ali agresija NATO-a na Jugoslaviju, velike `rtve i materijalne {tete nanete ne samo Jugoslaviji ve} celom balkanskom regionu. Poja~ane su sumwe u autenti~nost demokratije zapadnoevropskog tipa. Rezistencija na zapadnoevropsku politi~ku kulturu, zasnovanoj na sili, nasiqu i pravu ja~eg, odvija se na svim akulturacionim i enkulturacionim nivoima: pojedina~a, porodice i raznih kolektiviteta. Individualna rezistencija (kontraenkulturacija) odvija se i bez institucionalne politi~ke kulture i politi~kih autoriteta. Li~nim do`ivqavawem neopravdane agresije mewa se individualni politi~ki mentalitet, wegove politi~ke saznanje i vrednosne orijentacije. Individualna kontraenkulturacija odvija se znatnim delom mimo autoriteta vlasti kao najva`nijeg nosioca politi~kih promena. Politi~ke promene dru{tva posmatrane sa individualnog stanovi{ta napu{taju wihovo razmatrawe kroz dihotomije: dru{tvene strukture i dru{tvene akcije, subjekt-objekt promena, teorija-praksa dru{tvene dinamike. Umesto toga konceptualizuje se mnogozna~nost individualnog kulturnog kapitala i wegove povezanosti sa fundamentalnim uslovima dru{tvenog `ivota. Zbog toga je politi~ka enkulturacija kao i kontraenkulturacija ambivalentna i razli~ito se do`ivqava s obzirom na to kakvu ulogu ima svaka li~nost u enkulturaciji: kao akter, posmatra~, pristalica, protivnik, ignorant, apati~an. Za vreme agresije Zapada na Jugoslaviju na Balkanu je bilo najvi{e protivnika te agresije.

U veoma slo`enim i protivre~nim politi~kim uticajima na balkanska dru{tva, na kolektivnom nivou, akulturacija se predo~ava kao nepredvidiv proces, veoma mnogo zavisao od tolerancije ili netolerancije demokratskih politi~kih vrednosti u izvornom vidu i wihovoj trenutnoj pragmatinoj interpretaciji, takozvanih, demokratskih zemaqa.

Liberalne politi~ke vrednosti su veoma privla~ne za mnoge kolektivitete balkanskih dru{tava kao i evrpskih. Me|utim, specifi~nosti politi~ke kulture balkanskih dru{tava i zapadno-evropska arogantnost, hegemonizam, brutalnost u nametawu liberalnih vrednosti i svojih interesa i agresivnost prema balkanskim narodima izazivaju ambivalentan odnos

balkanskih naroda prema wima. One se devalviraju uz revitalizaciju starih politi~kih vrednosti, pra}enih nostalgijom, kolebawima i raznim isku{ewima prelaznih stawa. To prelazno stawe traje sve dok regulativna praksa latentne i mutantne vrednosti ne dovede do stawa kristalizacije u prihva}enim politi~kim promenama. Osobenost balkanskog prelaznog stawa (tranzicije) je u tome {to balkanska politi~ka akulturacija predstavqa, u stvari, rekulturaciju, to jest, vra}awe ve}ine ovih dru{tava na predsocijalisti~ke oblike dru{tvenog i politi~kog organizovawa gra}anskog dru{tva.

Politi~koj kulturi balkanskih naroda svojstvene su burne politi~ke kampawe za nagle promene, uz heroizaciju glavnih nosilaca tih promena i stigmatizaciju wihovih protivnika. To zloupotrebqavaju pojedine zapadnoevropske dr`ave za ru{ewe, za wih nepodobnih, vlada i dovo}ewe onih vlada koje }e im omogu}iti da na Balkanu nesmetano ostvaruju svoje strate{ke, ekonomske i politi~ke imperijalne interese.

Pored zapadnoevropske politi~ke akulturacije na Balkanu se odvija i interna balkanska politi~ka akulturacija preko dva toka. Jedan se odvija preko politi~kih institucija pod kontrolom vlasti. Dr`avni organi, kao nosioci politi~kih reformi, zahtevaju promenu pona{awa gra}ana prema proklamovanim reformskim ciqevima, o~ekuju}i da }e se oni racionalno pona{ati u okviru propisanih reformskih uslova. Drugi politi~ki akulturacioni tok odvija se mimo postoje}ih institucija i autoriteta vlasti, kroz stvarawe novih institucija, politi~kih struktura, delatnosti i odnosa, navika i politi~kog mentaliteta gra}ana. Na taj na~in ostvaruje se sociokulturna politi~ka dinamika civilnog dru{tva i sa wim simboli~ko-kulturni kapital za kulturne pa i politi~ke promene dru{tva. U taj kulturni kapital ulaze razna kulturna poqa, kulturni habitus, kulturna praksa, kulturni rituali, multikulturalnost, svakodnevna kultura i kulturna mobilnost.

Politi~ka akulturacija se razli~ito izra`ava u razli~itim sociokulturnim grupama balkanskih dru{tava. Vrednosti tr`i{ne ekonomije i politi~kog liberalizma najvi{e prihvataju mladi. To je razumqivo kada se ima u vidu da svaka nova generacija tra`i nove vrednosti. Mladi se najbr`e adaptiraju na promene dru{tvenoekonomskih uslova. Ove vrednosti prihvataju i najobrazovaniji dru{tveni slojevi sa ve}im aspiracijama, da `ive u skladu sa dostignu}ima najrazvijenijih zemalja. Mladi nisu dovoqno upoznati sa te{ko}ama koje su imali wihovi roditelji u siroma{nim, nestabilnim i ratovima ometanim dru{tvima u svom razvoju. Zbog toga veoma lako prihva-

taju vrednosti i zapadnog potrošačkog društva, naročito zabavu umesto rada, kao najviši oblik kulturne samoafirmacije. To vodi padu radne i profesionalne etike. Vrednosti industrijskog društva: disciplina, samozaborav, uspeh po svaku cenu, materijalno bogatstvo, doživljavaju potiskivanje pod uticajem vrednosti postindustrijskog društva ali i krize socijalnih vrednosti u postsocijalističkim društvima, izazvanih stagnacijom i političkom represijom. Modernizacija industrijskih društava u socijalističkim zemljama sastojala se u njihovom ekstenzivnom razvoju, sekularizaciji i birokratizaciji. Na ovim tekovinama modernizacije razvijala se i odgovarajuća opšta politička kultura. U postsocijalističkom prelaznom periodu javlja se potreba za vrednosnom usmerenošću na osmišljavanje modernizacije i formiranje novog pogleda na svet, kao faktora ubrzanog razvika balkanskih društava. Međutim, kroz ubranu privatizaciju države i društvene svojine i liberalizaciju ekonomije postsocijalistička balkanska društva vraćaju se industrijskim društvima, moderni i njihovim vrednostima: privatna svojina, uspeh, individualizam, rad, potrošnja, vera u progres, slobodna ličnost, uvažavanje nauke i tehnologije.

U savremenom društvu veliku ulogu ima etnicitet kao oblik političke zajednice. Za izmećan etnicitet Balkana on ima još veći značaj za političke akulturacione i druge procese. Uspećna politička akulturacija, kao faktor opšte akulturacije i prosperiteta balkanskih društava, moguća je uz objektivnu etničku i kulturnu samoidentifikaciju balkanskih naroda. U nedostatku te objektivne samoidentifikacije intelektualne elite pojedinih naroda Balkana traže korene i osobenosti svog etniciteta proizvođno u iskonstruisanim ideologijskim i paranačnim doktrinama, čime se samo produbuje kriza etničke, kulturne i političke samoidentifikacije a sa tom mogućnošću novih sukoba na Balkanu. Objektivna samoidentifikacija balkanskih etnosa mogućna je preko stvaranja etnokulturne koncepcije o wima koja, pored jezika, mitova, stereotipa, filozofije, naučnog pogleda na sopstvenu istoriju, sadašću i budućnost uvažava i mišljewa drugih naroda o wima. To je neophodno zbog toga što etničku zajednicu čini kolektiv koji povezan općtim tradicionalnim modelom ponašanja, (sa zajedničkim jezikom, moralom, vrednostima, verovawima i načinama političkog organizovanja te zajednice), u okviru čijeg okruženja i međusobnih odnosa sa drugim kolektivima.

3. Budućnost politike akulturacije balkanskih naroda

Proces "prelaznog perioda" u balkanskim društvima veoma mnogo zavisi od ishoda njihove akulturacije a naročito politike akulturacije. Stari društveno-politički sistemi su se raspali u većini balkanskih društava a novi, proklamovani demokratski, pluralistički, još su u senci etatističko-birokratskih, autoritarnih i totalitarnih. U njima još dominira monistička, autoritarna politička kultura, nespojiva sa razlikama u načinu izvođenja neophodnih ekonomskih i političkih reformi. Dosadawa političko-privredna akulturacija zahvatila je pretežno forme privrednog i političkog života balkanskih društava ali ne i bitne sadržaje. Zato je modernizacija ovih društava na početku, površna i površinska, formalna, izvođene promena radi promena. Za prelazak ovih društava iz etatističko-birokratskih, autoritarnih i totalitarnih u moderna građanska, demokratska društva ne postoje još odgovarajući ekonomski, socijalni, kulturnopolitički uslovi. Prelaz je zato tegoban i bolan. Balkanska društva su blokirana zaostalošću, siromaštvom, anomijom, nacionalističkim duhom i tradicionalizmom. Iz ovih ograničavajućih činilaca proizilaze kontraakulturacijske tendencije u ovim društvima: rezistencija na promene, niske demokratske aspiracije velikog broja građana, fetišizacija države i nacije. U kulturnoj matrici balkanskih društava dominiraju vrednosti: socijalnomaterijalna sigurnost (bez većih socijalnih i ekonomskih razlika), kolektivistička ideologija, opšta i politička polupismenost velikog broja građana, tradicija kolektivističke ideologije i potreba za jakim vođom, politička iskqućivost i netolerantnost, raćirena kolektivna i lićna frustriranost. Sve to utiće na odsustvo konsenzusa najznaćajnijih političkih snaga u balkanskim društvima o programima privrednih i političkih reformi u njima. U takvim okolnostima poverenje u demokratske institucije opada. Kvazi-demokratija, kvazi-pluralizam i kvazi-parlamentarizam maskiraju totalitarizam i politički populizam. Istraćivawa autoritarnosti u Srbiji pokazuju da je dve trećine građana autoritarno¹⁶. Veliki broj je ksenofobićan. Duboka i dugotrajna kriza balkanskih društava proizvela je vrednosni vakuum a sa

¹⁶ Zagorka Golubović: Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 1995, s. 207.

wim te { ku moralnu krizu sa kojom se gubi ose}aj zajedni { tva, moralne kohezije i integritet dru { tveno-moralne zajednice.

Nepostojawe slobodnog, demokratski orijentisanog gr-a|anina najve}a je prepreka demokratskoj politi~koj akultura-ciji balkanskih dru { tava. Autoritarna li~nost je usmerena ka jednoobraznom na~inu mi { qewa i vrednovawa i pona { awa. Ona je nesigurna u vlastito rasu|ivawe i najva`nije politi~ke odluke prepu { ta vo|ama i wihovim izabranicima. Takvoj li~nosti je socijalna sigurnost va`nija od slobode i demokra-tije.¹⁷

Socijalno-ekonomske, politi~ke i kulturne protivre~nosti i problemi u balkanskim dru { tvima izazvali su krizu individualnog, grupno-kolektivnog i dru { tvenog identiteta. Gra|anin u balkanskim dru { tvima tra`i svoj identitet izme|u autoritarnosti i monokulturnog na jednoj strani i demokra-ti~nosti, individualnog i multikulturalnog mentaliteta na drugoj strani. Te { ko ga nalazi u vrednosno o { tro podeqenim dru { tvima prema politi~kim vrednosnim orijentacijama naj-va`nijih politi~kih aktera u wima na vrednosti predmoderne, moderne i postmoderne u organizaciji dru { tvenog `ivota i usmeravawu dru { tvenog razvoja. U toj nesigurnosti i zbuwe-nosti podlo`ni su politi~kim mitovima, najvi { e nacionalis-ti~og tipa. Zbog toga nacionalizmi imaju tako veliko upo-ri { te na balkanskom prostoru.

Napomena: Ovaj tekst je nastao radom na makroprojektu Regionalna kulturna saradwa na Balkanu (14T07) koji je finansiralo Ministarstvo za nauku i tehnologiju Srbije, a realizuje Institut za sociolo { ka istra`ivawa Filozofskog fa-kulteta u Ni { u.

¹⁷ Zagorka Golubovi}: "Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreka za razvoj civilnog dru { tva u Srbiji", Vuka { in Pavlovi}, ed. Pot isnu to civilno...

POLITICAL ACCULTURATION ON THE BALKANS

Summary

The Balkans is a cultural region with the thickest cultural configuration of different civilizations and cultures. Strong and different waves of political acculturation, spontaneous or organized, voluntary or compulsory, kept passing over it. They left behind different historical and political consequences, more negative than positive. The one to bear the biggest blame for the negative consequences of the political acculturation on the Balkans is a hegemonic and imperialistic policy of the great powers and a narrow-minded, egoistic and non-cooperative governmental and national policy of the Balkan countries. Differently from the developed and happy nations whose culture is determined by their politics, in the case of the Balkan nations, the irrational and the most brutal politics has always determined their civilizational and cultural development giving rise to distrust, hatred, bloody clashes and massive destruction of both people and the resources. Such a historical trend is on the stage even at the close of the twentieth century. A revulsion of this historical-(non)civilizational trend would be possible if the politics would be redirected into the cultural flows. Intercultural policy, as a new general and cultural policy of the Balkan countries, rooted in the humane and creative values of the Balkan and European political acculturation and multicultural profile, as a new layer of regional identity of the strategy of the future acculturation, ensures cultural integration as a herald of the entire social integration of the Balkan nations. A multicultural and intercultural matrix of the political acculturation of the Balkans, incorporated in the social-cultural and educational systems of the Balkan nations, Yugoslav in particular, enables cultivation of younger generations as subjects of the present, and even more so, of the future democratic political acculturation leading to permeance of political cultures, as well as to the unity of different cultures of the Balkan nations, as an axis of their common democratic political culture.

Key words: the Balkans, political acculturation, multicultural matrix, intercultural matrix, political culture.